

Lator ének

III. rész

A laktanyát csak harmadik nekifutásra sikerült megtalálni, pedig ez a legnagyobb a városban. Ekkorra már javában dúlt a kaszányák szombat délutáni unalmas, lusta, szabotőr hangulata. Valahonnan szirupos, álnépi hazafias nóta bömbölt, a nap szikrázón süttött, mint minden szombaton, hogy megszájítsa az Egyiptomba menekülő Jézuska kitergetett pelenkáit. A parancsnokság épületébe vezettek, át a szeméttel teli udvaron. A koszos, poros, köpettel és csikkével teli folyosón nincs egy árva lélek. Kísérom sorra benyitnak minden ajtón. Az egyik terem éppen munka közben hagyhatták ott a szobafestők. Végre ráakadunk egy századosra. Igen gyorsan túl akar rajtam adni, érzékelteti, nem én vagyok az első katonaszökevény a praxisában. Atyáskodó-kedélyeskedő stílusban kezdi.

„Hol a katonakönyved?”

„Nincs nálam, mert...”

„Katonakönyv nélkül bevonulni? Ejnye, ejnye.”

„Csakhogy én nem akarok bevonulni. Engem erőszakkal hoztak ide.”

„Erőszakkal? Csakugyan? Hová való vagy te? Indiai?”

„Temerini.”

„Áh, temerini? Szép kis hely. Onnan nem nagyon szeretnek hozzánk jönni a katonák. Ez mind az Ágostonnak meg a pártjának a műve. Ne hallgassatok ti rájuk, mert rosszat akarnak nektek.”

„Én nem úgy gondolom.”

„Nem értesz te ehhez.”

Aztán az íróasztaláról elővesz valami iratot.

„No, lássuk csak, kiket ismersz te ezek közül?!

Vagy harminc nevet olvasott fel Temerinből. Főleg magyarokét, de szerbek is akadtak közöttük többen. Egy szerbre és egy magyarra rámondtam, hogy ismerem.

„És hol vannak?”

„Nem tudom, már hónapok óta nem láttam őket.”

Az igazság az, hogy a szerb fiút sosem láttam, a magyarról pedig tudtam, hogy odaát van, Kis-Magyarországon. A többi ismerőst elhallgattam. Ma már nehéz leírni, de eltökéltségemet a hallott nevek nagy száma csak tovább növelte. Ha már ennyi a dezertőr, akkor mégsem dolgoztunk hiába. És a szerbek... Tehát már a szerbek sem olyan lelkesek...

A százados komolyabbra fordította szót.

„Szóval nincs katonakönyved? No, nem baj. Mindjárt itt lesz a ceríci egységünk parancsnoka, az majd kivisz az állásokra. Nem kell félni, már ne nagyon lőnek, jó dolgod lesz.

Valóban, hamarosan megérkezett egy hatalmas te-repjárón a ceríci tiszt. A százados valamit kiszólt neki a nyitott ablakon. Mogorva, nagy bajuszú, természetes alak jött be, majd, miután megtudta, mi a feladata, szúrós szemmel végigmustrált.

„De én nem akarok a frontra menni! Követelem, hogy beszélhessek az ügyvédemmel!”

„Hahaha! Katonaságnál nincsen ügyvéd. Most szépen elmész a magazinba, és magadhoz veszed a ruhát és a felszerelést. Mars! Vezessétek!”

„Tiltakozom!”

„Majd tiltakozz Cerícén a parancsnokodnál, ha rajtad lesz a katonaruha. Addig itt nincs semmilyen jogod.”

Az őr (ő már a mitrovicaiakhoz tartozott) elvezetett. Elnyűtt, sárga cipőmben lassan vánszorogtam a lucskos úton, igyekeztem az időt húzni, minden ideg-szálam, agyam minden apró sejtje azon dolgozott, hogy az új helyzetben mit is kellene csinálnom. Az engemet kísérő fegyveres katona nem látszott többnek húsz évesnél.

„Milyen hely ez a Ceríc” – kérdeztem.

„Vacak. Állandóan lőnek a zengák.”

„A faluban él még civil lakos?”

„Csak néhány öreg horvát, akik nem érkeztek elmenekülni.”

„Jankovci mennyire van Ceríctől?”

„Közel.”

„És maradt ott polgári lakosság?”

„Lakatlan az egész falu. Esetleg egy-két öreg van még ott. Miért kérdezed?”

„Csak eszembe jutott valami.”

Néhány hónappal korábban a temerini pártok, társadalmi szervezetek, szakszervezetek levelet kaptak a jankovci területvédelem parancsnokától, hogy a helyi lakosság számára küldjünk segélyt: gyapjúharisnyákat, szappant, gyertyát. A levélíró azt állította, hogy a falu horvát és magyar lakosai közül is sokan otthon maradtak. Én, mint a VMDK körzeti elnöke, komolyan vet-

tem a felkérést, és írásban válaszoltam: hajlandók vagyunk gyűjtést rendezni, de először konzultálni akarunk a Horvátországi Magyar Néppárt jankovci vezetőivel, hogy a részleteket megbeszéljük, mert nem szeretnénk, ha a segély illetéktelen kezekbe jutna. Levelemből a hivatalos hang ellenére is pörkölt az irónia. Sejtettük, hogy Jankovcin nincsen már civil, nincs már magyar sem, s főként nincs Magyar Néppárt. Nem is lehet, hiszen ők a horvátok mellett foglaltak állást, s vagy elesetek falujuk védelmében, vagy elmenekültek. A katona szavait most csendes elégedettséggel vettem tudomásul. Jól döntöttünk Temerinben.

A raktárépületben egy tagbaszakadt, vagy ahogy felénk mondják, lóbaszó őrmester fogadott. Átterelt egy másik helyiségbe, majd, miután nem nyúltam a padlón heverő öltözetek, felszerelések egyike után sem, emberei a kezembe nyomtak egy sátorlapba göngyölt, jókora csomagot.

„Itt írd alá, és öltözz át katonaruhába?”

„Nem írok alá semmit, s nem öltözöm be.”

„Nem-e?!”

„Nem.”

A gólem ütésre emelt kézzel közeledett felém. Már szinte láttam, hogyan fog röpülni a szemüvegem..

„És miért nem?”

Szememet féltve, de azért elszántan pislogtam az őrmesterre.

„Mert nem akarok háborúba menni.”

Az ütésre emelt kéz, mint valami rúdja törött zászló, lehanyatlott, majd a telefon után kapott. Felhívta a parancsnokságot, informálta őket a helyzetről, aztán az őrnek kiadta a fülemnek már oly ismerős parancsot:

„Vodi ga u pritvor!”

A katonaruhába bújás nem pusztán színjáték – jogi következményei is vannak. Elfogadva a gépezet szabályait, annak normáihoz igazodva lassanként kiirtják belőled személyi integritásodnak még a morzsáit is. S persze a személyes felelősségét is. Nem véletlenül, s nem is feltétlenül neveltetésük miatt válnak egyik napról a másikra érzéketlen hóhérokká a katonai tisztogatás poklába kényszerített tizennyolc-húszéves gyerekek. Ezt megelőzően legelőször személyiségük azon részét lopják el tőlük, amely nélkül értelmes életet élni nemigen lehet: az egyéniség értéktudatát, a saját fontosságukba vetett hitet. Ezt követi a csordaszellellemel ötvözött katonai drill, s máris kipusztult, vagy a lélek legmélyebb pincéibe szorult az individuális felelősség. Ilyen légkörben minden autonóm gesztus fontos – ha másért nem, hát azért, mert összezavarja a hatalom sablonos, lélekölő játékait, s felmutatja: van másik út is.

A fogdában újra megmotoztak, s szinte mindenemet elvették – le kellett húzni a karikagyűrűmet

is —, egy irónbetét kivételével, amit a pénzzel együtt sikerült elrejtejnem. Az őrparancsnok – húsz-huszonöt évesnek néztem – nem lepezett ellen-szenvvel fogadott, majd kivezényelt a fogda épülete mögötti udvarrész föltakarítására, egy gyorstüzelő automatát szorongató suhancsal a hátam mögött. Arra akartak kényszeríteni, hogy a jókora sárból kézzel szedegessem össze a mocskos műanyagpoharakat, papírcafákat, élelmiszer-maradványokat. Minden gondolatom akörül forgott, hogyan nyerjek haladékat. Visszament-e már a ceríci kapitány? Azt, hogy katonaruhában nem megyek a frontra, már sikerült elérnem, de mi lesz, ha civil fogolyként mégis odakényszerítenek? Kézzel turkálni a mocskokban nem volt semmi kedvem, megtagadtam a parancsot, egyébként is civilnek tekintettem magam. Szavaimat ordítozás, handabanda követte. Láttam, tehetetlenek, viszont hogy még ne kerüljek a cellába, kiköveteltem egy söp-rút. Új helyemen ez volt az első, látható eredménye civil taktikámnak. Míg takarítottam, lassan beesteledt. Egyre idegesebb lettem, legfőképp a bizonytalanság miatt. Nem tudtam, most mi következik. Katona ugyan már nem lesz belőlem — ha úgy tetszik, megmentettem a lelkiismeretemet —, de civilként még le-puffanthatnak valami elhagyott árokparton, ha a kedvük úgy tartja, „szökés” közben. Időt kell nyernem, de hogyan?

Bekísértek a cellába. Benn semmi és senki. Oda-hajítottak egy pokrócot, végighevertem az egyik ágy vassodronyán. A szívem hihetetlen tempót diktált, hiába erőltettem a jógalégzést, azt hittem, infarktust kapok. Időt kell nyernem, hétfőig majdcsak tesznek valamit értem a kintiek. Megrugdostam a vasajtót. A júdáslukon benézett valaki.

„Mit akarsz?”

„Küldjétek ide a parancsnokotokat!”

Csoszogás, majd eltávolították az ajtónak szorított a folyosó szemközti falának tövéhez kipecskelt gerendát.

Az őrparancsnokhoz vezettek.

„Mondjátok meg a századosnak, hogy bizonyos föltételekkel hajlandó vagyok beöltözni.”

„Miféle föltételekkel? Te azt gondold, hogy itt te diktálsz a föltételeket?”

„Te csak jelentsd neki.”

Megígérte, hogy átadja az üzenetemet, de hogy betartotta-e a szavát, nem tudom. Mindenesetre nem jöttek értem, nem vittek sehova, viszont kizavartak felmosni a folyosót, a mosdót meg a vécét. Leizzadva kísérték vissza a zárkába. A szűk helyiségben L betű alakban egy-egy emeletes ágy. Úgy helyezkedtem el, hogy szemmel tarthassam a vasajtó kémlelőnyílását, a júdáslukat, amely mögött gyakran feltűnt egy-egy figyelő szem, és szemérmetlenül hosszan figyelgetett.

Idő múltán, amikor őreim kíváncsiskodása alábbhagyott, előhúztam zoknimból az írót és a pénzt. A celában talált régi katonai hetilap margójára kezdtem jegyezgetni egy-egy utalással, rövidítéssel, mi minden történt velem eddig. Amikor befejeztem, az írót visszatettem az egyik zoknimba, a másikba meg a pénzt akartam ismét elrejteni, de ebben a pillanatban hatalmas dörömböléssel kivágódott az ajtó, s csőre töltött fegyverekkel hárman-négyen nyomultak be a zárkába.

„Mit dugdosol? Add ide!”

„Csak ezt a pénzt...”

„Miféle bizalmatlanság ez!? Azt hiszed, mi tolvajok vagyunk?” – oktatott ki az őrparancsnok.

Most vallottam volna be, hogy igen?

„Nem erről van szó. Korábban Paragován többmagammal voltam bezárva, és tartottam tőle, hogy valamelyikük kizsebel.”

Ettől kissé megenyhültek. Átvizsgálták a bankókat – nevetségesen szerény összeg volt nálam -, elvették, de tovább nem kutattak. A golyóstollbetét tehát nálam maradt! Örültem, mint majom a farkának.

Késő éjszaka arra ébredtem, költögetnek. Megérkezett a „bezbednjak”, a katonai elhárítás tisztje. Tőlem fiatalabb, szőke hajú, nyugodt vérmérsékletű embernek tűnt. Egy bizonyos határon belül őszintén beszéltem vele. Elsősorban emberbaráti indítékaimat hangsúlyoztam, s kevésbé a politikaiakat. Elmondtam, ellenérzésem nem a katonaság intézménye, hanem a háború ellen van, azt gondoltam, ez később, ha hadbíróság elé kerülök, talán enyhítő körülménynek számíthat. Hozzátettem: a front másik oldalán is sok magyar harcol, s ez nekem csak fokozza lelkiismereti problémáimat. A tiszt annyit elismert, hogy jól összezevartam a dolgokat, s nem tudja, a hétfőn összeülő tisztikar, amely első fokon illetékes dönteni további sorsomról, mit fog határozni.

„Persze ha a pártotok 1990-ben megszerveződött volna Baranyában meg Szlavóniában is, akkor most nem lenne lelkiismereti problémátok.” Nem értettem a célzást.

„Őn mit tenne a helyemben?”

„Fogalmam sincs” – mondta, s úgy tűnt, őszintén beszél.

„Maradjunk abban, hogy a végső válaszom akkor közlöm, ha a parancsnokság már kihallgatott. Addig gondolkodom.”

A beszélgetés csak megerősített abban, hogy eddigi taktikám helyes volt. Lám, máris nyertem két napot. Elhatároztam, a hétfői kihallgatáson azt fogom hajtogatni, hogy katona hajlandó leszek lenni, azonban a frontszolgálatot megtagadom. Ha már elítélnék, legalább minél kisebb büntetéssel ússzam meg, s elveimet se kelljen megtagadnom. Ekkor még nem tud-

tam, odakint mi történik, és azt sem, hogy több irányból is megindult a munka kiszabadításom érdekében. Közleményében VMDK azonnal riasztotta a közvéleményt, Vékás a Fidesz pécsi kongresszusán szólalt, Kaposváron élő húgom a magyar köztársaság elnökének írt, öcsém Tamás Gáspár Miklóst hívta fel telefonon, aki aztán a magyar parlamentben beszélt... Még az is segítségemre volt, hogy Ágoston Bandi épp ekkor lobbizott a vajdasági magyarok érdekében New Yorkban és Washingtonban. De sokan mások is szót emeltek az értem, közöttük szerbek, szerb ellenzéki pártok. Innentől kezdve már nem lehetett nyomtalanul eltüntetni.

Csakhogyan erről én a zárkában mit sem tudtam. Unottan figyeltem a hozzám bedobott alacsony, vézna, pazovai fiú történeteit, azt hiszem, informátori feladatokkal bízták meg – nem lehetett nagy gyakorlata, inkább a pillanat szülhette azt az ötletet, hogy mellém zárják, hátha megtud valami eget rengetőt —, igyekezett minden módon a bizalmamba férkőzni, viszont az első adandó alkalommal ellopta tőlem a még rejtegetett, utolsó golyóstoll-betétet. Reggelként elvezették, de délután és éjszaka ő is „fogoly” volt. Egy történetére határozottan emlékszem. Elmondta, az apja önkéntesként részt vett Vukovár bevételénél. Már kezükben volt a város, ám a víztornyot, bár minden fegyvernem lőtte, sehogy sem tudták bevenni. Amikor aztán az utolsó horvát mesterlövész fegyvere is elhallgatott, benyomultak a toronyba, ahol már csak három, az oszlopokhoz láncolt holttestet találtak, kezükben fegyverrel. Az elszánt horvátok, hogy még az előre kiszámíthatóan bekövetkező halálfélelem se kényszeríthesse meghátrálásra őket, saját magukat bilincselték a toronyhoz, és úgy harcoltak, egész a pusztulásig. Erre még a kis pazovai is elismerően csettintett.

Egyik délben az ügyeletes tiszt – rangja szerint első osztályú százados —, akit a közlegények csak Kapetán Picsvajsznak becéztek, kezében újságot lobogtatva, hangosan üvöltve rohant be az őrparancsnokság épületébe. Éppen a vörös csillagos jugoszláv zászlót kellett tisztára mosnom a vécében a sártól és a cipőkrémtől: a szerb altisztek reggelente e trikolorral maszatolták szét csizmájukon, cipőjükön az enyves szerémi sarat. Meglepetésemre a kimosott lobogó nem az árválkodó zászlórúdra került, hanem az ablakra, hogy a parancsnoknak ne süssön a szemébe az alattomos februári napocska. Ennél metaforikusabban semmi sem fejezhette volna ki Jugoszlávia széthullását, a Tito-korszak tényleges végét: a még törvényes állami zászló, a misztifikált és méltatlanul agyondicsőített partizánharc és a kommunizmus évtizedeinek szent szimbóluma a Jugoszláv Néphadsereg mocskos csizmáinak törlőrongyává aljasult, összhangban a történelmi dialektika szabályaival.

„Jól sejtettem én ezt!” – süvöltötte Kapetán Picsvajsz, míg körénk sereglett az álmából felriasztott őrség. „Tudjátok, ki ez? Ez Ágoston jobbkeze. Itt van a Večernje novostiban egy cikk. Úgy vigyázzatok rá, hogy ennek az embernek a feje ötvenezer márkát ér. Nagyon veszélyes ember!”

Bambán mosolyogtam. Még életemben nem láttam egy halomban ötvenezer márkát, s most megtudtam, hogy a nyakamon hordom. Csak ott is maradjon!

A Kapetán Picsvajsz által hozott újsághír alig titkolt örömmel töltött el: tehát kint valami történik az érdekemben. A tiszt agresszív ágálása viszont nyugtalanított, ám föllépésének negatív következményeit is igen gyorsan megtapasztaltam. Ezután nem csak árgus szemekkel, de kibiztosított fegyverekkel figyelték minden lépésemet. Ha a szükségem végeztet, beálltak a nyitott vécéajtóba, ha a folyosót takarítottam, odaálltak mögém. Attól tartottam, valamelyik megcsúszik a felmosott kövön, és akaratlanul is keresztülyukasztja a hátam egy sorozattal.

Egyik délelőtt jókora szemétheget kellett felpátolnom egy kisebb teherautóra. Őrzöm, akiről később kiderült, civilben gépésztechnikus a szerb fővárosban, megkérdezte:

„Maga tényleg író?”

„Honnan tudod?”

„Az egyik újágban olvastuk.”

Később kaptunk egy-egy sört a kantinosnőtől. A fiú megkínált cigarettával.

„Igaz, hogy a maga barátai meg akarják támadni a laktanyát?”

„Ki mondta nektek ezt a hülyeséget?”

„Az egyik tiszt. Az éjszaka nem mertünk aludni.”

„Aludjatok nyugodtan. Az én barátaim mindent megtesznek, hogy innen kivigyenek, de nem fegyverrel harcolnak.”

„Vannak belgrádi ismerősei?”

„Vannak.”

Említettem neki néhány író, némelyikről hallott.

„Tudja, magának igaza van, hogy nem akar menni a frontra.”

„Azt én tudom. De te miért gondolod így?”

„Nem igaz, hogy tűzszünet van. Most is folynak a harcok Mirkovcinál és Cerícen.”

„Igen?”

„Igen. A mi századunkat a jövő héten helyezik át oda.”

„Mióta vagy katona?”

„Három hónapja.”

„Félsz?”

„Mit mondjak? Egy kicsit mindenki be van szarva.”

A szemétrakás hasznos volt, nem csak az idő múlt gyorsabban, de a fáradtság is jótékonyan ellankasztotta zaklatott idegeimet. Különben is ellenállási stra-

tégián törtem a fejem. Annak nem volt értelme, hogy a munkát megtagadjam – kívántam a mozgást. Eörsi Pista börtönnaplójából – pár éve kéziratban szinte egyhuzamban olvastam el a Keleti pályaudvartól Újvidékig – nagyon jól emlékeztem a tapasztalati igazságra: a rabtartók a szomorú rabokat szeretik. Igyekeztem tehát megjátszott derűvel, mi több, némi iróniával szemlélni a helyzetem, s mindezt érzékeltettem is. Emellett az első naptól kezdve arra törekedtem, ne veszítsem el fizikai állóképességemet, hiszen nem tudhatom, mennyi ideig leszek bezárva. Elkezdtem tornázni, emellett minden alkalommal fölmostam és kitakarítottam a zárkát is.

Vasárnap ködös, borongós reggelre ébredtünk. Miután elvégeztem a benti takarítást, arra kértem a parancsnokot, engedjen ki levegőzni, s én ennek fejében felsöpröm az épület környékét és a kaszárnya bejáratát. Beleegyezett. Szívem majd kiugrott a mellkasomból, hiszen ebben volt minden reményem. Úgy okoskodtam, hogy vasárnap – látogatási idő lévén – talán meglát egy temerini vagy újvidéki ismerősöm, vagy bárki, aki ismeretlenül is ismer látásból, tévéből, fényképről. A lényeg: életjelet adni.

Lassan, pizmogva dolgoztam, húztam az időt, hogy minél tovább lehessek a bejárat közelében. Az őrzésemmel megbízott katona egy ideig figyelgetett, azután vállára akasztott fegyverrel beszélgetésbe elegyedett egyik bajtársával. A szemem sarkából figyeltem őket, láttam, rágyújtanak. Ezt a pillanatot kihasználva odasettenkedtem egy házaspárhoz, s megkérdeztem, vinnének-e üzenetet a családomnak. Idősebb emberek voltak, szeghegyi (lovćenaci) montenegróiak. Arra hivatkozva, hogy késő este indulnak haza, nem vállalták. Meg aztán Újvidéket elkerülik az új műúton. Az asszony arcán szinte látszott az ijedelem, amikor kiböktem, nem önszántamból vagyok itt.

Nyomban utánuk fiatal párocska érkezett Belgrádból. Miközben a söprű szorgalmasan járt a kezében, bár ott már nem is volt szemét, félhangosan, hogy a kissé távolabb időközben már megszaporodott, arcukat napfűrdőztető örök ne vegyék észre, elmondtam, le vagyok tartóztatva, a családom nem tud hollétemről, értesítsék őket ezen és ezen a telefonszámon. (Nekünk nem volt telefonunk, Vékásék számát adtam meg.)

A férfi hallani sem akart a dologról, de a nő megszánt, láttam a szemei melegségén.

„Hogy hívják?”

„Csorba Béla.”

A férfi nevetni kezdett:

„Ilyen név nem létezik.” (A čorba bela jelentése szerbül fehér leves, valójában egyfajta savankás, tejes ragut értenek alatta.)

Ettől a választól szinte kétségbe estem.

«Az isten áldja meg magukat, kérem, higgyenek nekem, ez nem vicc. Ez egy magyar név, én ugyan is magyar vagyok. Tudom, hogy szerbül humorosan hangzik, de most ne erre gondoljanak, hanem arra, hogy a családom nem tudja, hová tűntem. Könyörgöm, értesítsék őket!»

Az egyik ór közben gyanút fogott, de aki közvetlenül az én felvigyázásommal olt megbízva, semmit sem szólt. Pedig, meggyőződése, ekkor már, ha nem is hallotta, de ő is látta, hogy civilekkel beszélgetek.

„Jól van” – mondta a nő – „de mi csak estére megyünk vissza Belgrádba.”

„Nem baj, de kérem, írják fel a telefonszámot.”

„Nincs tollunk, sem papírunk.”

Végül valami papír csak előkerült a retikülből, de toll, az nem.

Mentő ötletem támadt. A cipőm sarkáról levett sárba mártottam a zsebemben megbúvó, még el nem

kobzott fogpiszkálót, sebtében felírtam a számokat. A nő a cetlit nyomban a táskájába süllyesztette. Valamit megneszelhettek az örök is, mert rövid úton visszavittek a zárkamba.

A történetek felvillanyoztak, de nem sok reményt fűztem az egészhez. Először is fennállt annak a veszélye, hogy – ha meglátták —, elveszik tőlük a papírt. Másrészt meg is gondolhatják magukat. Mi van, ha a rosszul értelmezett hazafiság felülkerekedik az emberbaráti érzelmeken? Aztán a férfi különben is inkább cinikus volt, mint barátságos... És végül: a kényelemszeretet sokszor gyávává teszi az embereket olyankor is, amikor nem áll fenn tényleges veszély. Márpedig itt fennállt.

Ezek az emberek azonban bátrak voltak.

Még aznap este egy női hang hívta fel Vékásékat.

„Az önök barátja a mitrovicai kaszárnyában van bezárva.”

S választ nem várva letette a kagylót.